

**Csíkszentmihályi
Mihály**

**A
fejlődés
útjai**

**A harmadik
évezred
pszichológiája**

A TUDAT ÉS A TÖRTÉNELEM

A fejlődés perspektívája

Évről évre többet tudunk meg világegyetemünk hihetetlen komplexitásáról. Az ember szinte beleszédül a milliányi csillagból álló, tőlünk elképzelhetetlen távolságra, mindenfelé lassan keringő galaxisok millióinak figyelmeztető jeleibe. Az anyag belsejének minden egyes szemcséjében pedig felfoghatatlan összeütközések nyomán rejtélyes pályákon keringő, furcsa részecskék keletkeznek. Ezen elképesztő erők árnyékában, a kozmikus időmérő szerint a másodperc töredéke alatt fejlődik ki egy emberi élet. Nekünk azonban a mi rövid életünk, számos értékes pillanatával, sokkal fontosabb, mint a világ összes galaxisa, fekete lyuka és szétrobbanó csillagzata.

S jó okunk van, hogy ezt érezzük. Pascal szavaival: az ember ugyan törékeny, mint egy nádszál, de gondolkodó lény, és tudatosságával visszatükrözi a világegyetem mindenségét. Az emberi lét jelenvalósága az elmúlt évszázadokban egyre fontosabbá vált a természet világában. Csak a közelmúltban vethettünk pillantást a mögöttünk álló milliányi évre, arra a mérhetetlenül hosszú időszakra, melynek során organizmusok ezrei váltották egymást a folyamatosan változó világban a létért való küzdelemben. S csak most döbrentünk rá, hogy különös örökségünk

– töprengő tudatunk, ami abban a hitben ringatott minket sokáig, hogy mi vagyunk a teremtés koronái az idők végétéig – nyomasztó felelősséget ró ránk. Rájöttünk, hogy a fejlődés élvonalában haladva ezen a földön, választanunk kell: életenergiánkat a fejlődés és a harmónia szolgálatába állítjuk, vagy elvesztegetjük öröklött lehetőségeinket, és ezzel hozzájárulunk a káoszhoz és pusztuláshoz.

Ha egy jobb jövőhöz vezető döntéseket akarunk hozni, érdemes ismernünk a fejlődésbe avatkozó erők természetét; végül is ezektől függ, hogy az emberi faj boldogul-e vagy kudarcot vall. Ebben a könyvben szeretném feltárni mindazt, amit az evolúcióról tudunk, s a mindennapi életre vonatkoztatható tanulságait. Ha jobban megértjük, mi mindennel kell szembenéznünk, több eséllyel tudunk felelősségteljes életet élni, egyszersmind a jövőt az ember legjobb céljai felé terelni.

A fejlődés folyamatának feltárása azért is fontos, mivel így tanuljuk meg komolyan venni a múltat. *Natura non fecit saltum*, mondták az ókori rómaiak: a természet nem szökdelve halad előre. Amivé mára lettünk, elődeink évezredek át tartó erőfeszítéseinek köszönhető, s amilyené az emberiség válik a jövőben, az a mi jelenlegi döntéseinken múlik. Döntéseinket azonban számos, az egyének evolúciós arculatára jellemző, korlátozó tényező befolyásolja. Ezeket a gének határozzák meg, akárcsak a testi funkciókat és az ösztönöket, amelyek révén például akkor is dühösekké vagy szexuálisan izgatottá válhatunk, amikor nem áll szándékunkban. Ilyen korlátozó tényező lehet a fiúkat férfias, a lányokat nőies viselkedésmódokra tanító kulturális örökség és a neveltetés is, vagy a vallás, ami türelmetlenséget olthat belénk a más közösségből jövő emberek iránt.

Miközben arra törekszünk, hogy megváltoztassuk a történelem folyamatát, nem szabadulhatunk a múlt által teherként ránk rakott korlátoktól. Ez a próbálkozás csak

kudarchoz és kiábrándultsághoz vezetne. A tudatunkat és cselekedeteinket formáló erők megismerése azonban hozzásegít terheink levetkőzéséhez: ahhoz, hogy szabadon gondolkodhassunk, érezhessünk, cselekedhessünk. Történelmünknek ebben a pillanatában építhetjük fel saját magunkat egyénként, s már nem csupán biológiai ösztönök és kulturális szokások eredményei lehetünk, hanem tudatos egyéni teremtménnyé válhatunk. Ez a személyiség tudatában van önnön szabadságának, s nem riad meg tőle. Élvezni tudja az életet, bármit is nyújtson neki, s lassan ráébred, hogy mennyire sok köze van a többi emberhez, az élet egészéhez és azokhoz a lüktető erőkhöz, amelyek a világot mozgatják, tőlünk függetlenül és számunkra felfoghatatlanul. Amikor az Én átlép az evolúció által a személyisége struktúrájába beépített szűk érdekeltségek határán, akkor érik meg rá, hogy kézbe vegye a fejlődési folyamatok irányítását. Ám a fejlődés útjának jövőbeni alakítása nem oldható meg magányosan, az egyes emberek révén. Ezért kell felmérni, mely társadalmi lehetőségek a legalkalmasabbak a pozitív evolúciós tevékenységek előmozdítására, és hogyan befolyásolhatjuk az ilyen lehetőségek kialakulását.

Az alábbi műnek, röviden, ez a tárgya. Először feltárja a mára kialakult, személyiségünket formáló múltbeli erőket, majd bemutatja, milyen módokon szabadulhatunk meg a múlt terhes nyomásától. Javaslatokkal szolgál az életminőségünk megjavításának és az örömteli élet megvalósításának módjaira, és a személyiség fejlődésének és felszabadulásának integrálására a társadalom egészével. Ez a cél nyilvánvalóan kissé túlzott ambíciókat dédelget, és nem is érhető el az adott keretek között. Ismereteink évről évre bővülnek, tapasztalataink az idővel érlelődnek. Ezekről a dolgokról írásban értekezni már magában felér egy lassan változó, soha véget nem érő evolúciós folyamattal,

de reményeim szerint jelen kötet első lépés lehet ebben a folyamatban.

Ezért is teszek fel néhány gondolatébresztő kérdést minden fejezet végén, némi üres helyet is hagyva az olvasónak saját gondolatai lejegyzésére a fejezetben tárgyalt problémával kapcsolatban. Ezzel szerényen azt jelzem, hogy a könyvemben megfogalmazott érvek nem véglegesek, s minden olvasónak szíve joga kiegészíteni saját bölcsességeivel vagy tapasztalataival. A szerző gondolatainak kiegészítése az olvasó által a tudósok egyik legrégebbi gyakorlata mindenfajta kultúrában. Az olvasó lapszéli megjegyzései éppen annyira a kultúra részei, mint maga az eredeti írás. Manapság a könyvek margóján nem sok hely akad, ezért folytattam más megoldáshoz, így adván teret az olvasó részvételének. Remélem, élni is fognak vele.

A globális hálózat

A közelmúltban a feleségemmel együtt nagy örömünkre jelen lehettünk egy községi gyűlésen, a Sziklás-hegység vidékén. A kis település mintegy háromezer méter magasságban fekszik, egy illatos völgy ölén, hatalmas csúcsokkal övezve. A levegő friss forráshoz hasonló harmatot árasztott, ami a gyanta illatával keveredett. Kolibrik röpködtek az eresz alatt, s egy sas körözött a legelők fölött. Az összejövétel helyszíne egy fagerendákból és üvegből épített, vidám hangulatú községháza volt, magasba törő, katedrálishoz hasonlatos mennyezettel, gyönyörű környezetben. A parkolóban a legújabb márkájú négykerekűek csillogtak-villogtak. Mintegy hatvan ember verődött össze, mindannyian lelkes, határozott személyiségek, szemmel láthatóan jól érezték magukat a bőrükben. Akadtak köztük farmerek, ápolónők és tanárok, mások már részben vissza-

vonultak a község központjában zajló élettől, vagy a közeli síparadicsomban vállaltak munkát.

A gyűlés úgy indult, ahogy általában az ilyen összejövetelek szoktak: meghallgatták a napirendet és a rövid hozzászólásokat a függőben lévő, eldöntendő kérdésekről. De rövidesen egy hórihorgas farmer emelkedett szólásra, és hangot adott kifogásának. Állítása szerint ő mintegy tizenöt mérföldre lakik a községtől északra, ám téli napokon a település tűzhelyeiből áradó füst miatt olyan sűrű lepel borítja a völgyet, mintha valami háborús zónába lépett volna. Tervez-e a községi tanács valami intézkedést, hogy korlátozza a fával való tüzelést? A farmert egy idősebb úr követte, aki a Blue River folyó veszélyes állapotáról beszélt, pedig, mint az köztudomású, az egész államban itt lehet a legjobb pisztrángot fogni. Vagy inkább lehetett azelőtt. Sajnálatos módon a szövetségi autópálya-társaság, annak érdekében, hogy az államok közt átvezető autópálya télen is járható legyen, minden évben sok-sok tonna homokot szór a jeges útra. Ez a homok belemosódik a folyóba, és betömi a pisztrángok ikráinak lerakására alkalmas réseket meg üregeket. Manapság már nem sok pisztráng jön a világra a Blue River folyóban.

Az államközi autópályák említése más kérdést is felvetett a jelenlévők körében: milyen mértékű a helyi lopások és rablások előfordulása? Igaz-e, hogy amióta megépült az új autópálya, a bűnözési arány megnégyszereződött? A rendőrkapitány azzal érvelt, hogy ezt az árat kell fizetni a fejlődésért. Az autópályák megépülése előtt a központban élő lumpenek nem fárasztották magukat, hogy egy betörés végrehajtása érdekében eljőjenek ilyen messzire a kanyargós utakon. De most, amikor gyorsan és kényelmesen lehet idejutni, a bűnözők már látják a rablásban fantáziát. De nem a füsttakaró, a pisztrángok kihalása vagy a betörések okozzák a legfőbb gondot, szólt közbe igen érdes